

PLECAREA DE ACASĂ ÎN CĂUTAREA SINELUI

OANA PETRESCU^[1]

Basmul „Fata moșului cea cu minte” surprinde travaliul căutării unei identități de sine, cu dilemele existențiale și conflictele interioare pe care le presupune procesul de maturizare psihică.

În paralel cu călătoria prin lumile neexplorate ale basmului are loc și o călătorie interioară. Pe măsură ce eroina basmului pătrunde pe tărâmurile străine, marcate de întâmplări magice și populate de creaturi ciudate, cititorul este, la rândul său, transportat în regiunile neexplorate ale eului.

Fiecare transportare conține un mesaj implicit adresat cititorilor: pentru a crește, trebuie să ne desprindem de cunoscut, să explorăm, să examinăm, să riscăm. Ne învață să acceptăm natura problematică a vieții, sugerând ce fel de experiențe sunt necesare pentru a ne dezvolta, oferind soluții de ieșire din situații delicate. Pentru că, așa cum vedem în călătoriile eroilor din basme, lupta împotriva obstacolelor vieții este inevitabilă ca parte intrinsecă a naturii umane. Numai pornind în lume, desprinzându-ne de dorințele infantile de dependență, înfruntând provocări pline de riscuri, căutând soluții și învățând din ceea ce trăim, putem dobândi o cale proprie și o identitate autentică.

CUVINTE-CHEIE: imagine de sine, clivaj, ambivalență, dependență, individuare, maturizare

¹ Oana Petrescu este psihoterapeut psihanalitic afiliat INSIGHT- Asociația pentru promovarea psihanalizei teoretice și clinice. Email: petrescu_oana_cristina@yahoo.com

Încă de la început, pășim prin viață animați de forța vitală a căutării răspunsurilor la întrebări precum: Cine sunt eu? Ce trebuie să devin? Care e sensul vieții? Cum este lumea cu adevărat? Ce e bine și ce e rău? De ce mi se întâmplă mie ceea ce trăiesc? Cum ar trebui să mă descurc?

Basmele ne însoțesc pentru a găsi răspunsuri la aceste întrebări și de multe ori devenim conștienți de ele pe măsură ce urmărim firul narativ care se derulează într-o manieră dominată de fantezie, similară cu cea în care copilul gândește și percepe lumea.

Asemenea visului, considerat o expresie a vieții noastre interioare, basmul spune o poveste care exprimă, în limbaj simbolic, experiențe ale sufletului. El vorbește despre dilemele existențiale și conflictele interioare pe care le presupune procesul de maturizare psihică, îndrumându-ne să ne descoperim identitatea și chemarea. Ne învață să acceptăm natura problematică a vieții, sugerând ce fel de experiențe sunt necesare pentru a ne dezvolta, oferind soluții de ieșire din situații delicate. Pentru că, așa cum vedem în călătoriile eroilor din basme, lupta împotriva obstacolelor vieții este inevitabilă ca parte intrinsecă a naturii umane. Numai pornind în lume, desprinzându-ne de dorințele infantile de dependență, înfruntând provocări pline de riscuri, căutând soluții și învățând din ceea ce trăim, putem dobândi o cale proprie și o identitate autentică.

În basmul *Fata moșului cea cuminte*, Petre Ispirescu descrie acest travaliu al căutării unei identități de sine și oferă posibile soluții cheie pentru parcursul ales. Prima imagine pornește de la un segment de realitate:

A fost odată un om bătrân care avea o fată mare, de se dusesse vestea în lume de vrednicia ei. Moșneagul (unchiașul) se căsătorii de a doua oară cu o babă, care avea și ea o fată

mare. Baba, însă, pune pe fata unchiașului la toate greutățile casei; iar fata ei se clocise de ședere. Biata fata unchiașului torcea, țesea, făcea pâine, mătura și scutura fără să zică nici pîs! dară baba pune parte fetei sale, și pâra la unchiaș pe fica lui și o tot ocăra.(Ispirescu, 2013)

Începutul basmului ne invită să evadăm din lumea concretă a realității imediate, oferind coordonate care plasează povestea nu într-un timp și spațiu al realității exterioare, ci ne transportă pe tărâmul fantasmei, în inconștient, într-o dispoziție sufletească animată de emoții și conflicte.

La nivel latent, este ilustrată experiența interioară a fetei aflată într-o fază de dezvoltare în curs de integrare a părților care contribuie la dezvoltarea sentimentului de sine. Integrarea are aici două înțelesuri: unul referitor la propria imagine de sine și celălalt referitor la felul în care sunt văzuți cei din exterior, din afara sinelui. Concomitent cu divizarea în două a imaginii de sine a fetei: fata vrednică, oprimată de mama vitregă (fata moșului) și fata leneșă care „se clocea de ședere”, protejată de mama vitregă (fata babei), are loc și împărțirea imaginii părinților într-un aspect bun (moșul) și într-un aspect ostil (baba).

Perspectiva binară asupra personajelor care se regăsește în basm poartă numele de clivaj în literatura de specialitate și desemnează un mecanism psihic de apărare, o modalitate prin care mintea împiedică accesul în conștiință al afectelor neplăcute din percepția conștientă asupra exteriorului și interiorului. Lumea internă a individului în curs de dezvoltare psihică nu este suficient de organizată astfel încât să poată înțelege că aceeași persoană poate fi într-un moment satisfăcătoare, iar, mai târziu, frustrantă, fie că vorbim de propria persoană, fie că vorbim despre cei din jur (Celani, 2009). Astfel, fata răspunde fiecărei imagini ca și cum ar fi o entitate separată și distinctă

(tatăl bun și mama vitregă rea, fata babei leneșă și fata moșului harnică), dintr-o nevoie de predictibilitate și coerență. Imaginea fiecărui personaj este unidimensională, ceea ce îi conferă fetei posibilitatea să înțeleagă cu ușurință reacțiile și să rezolve contradicțiile.

Drept urmare, figura părinților împărțită într-un aspect bun (moșneagul) și într-un aspect ostil (baba), ilustrează conflictul de ambivalență privind obiectele parentale, atunci când fiecare, pe rând, reprezintă obiect de ură și de iubire. Divizarea sentimentelor față de părinți face posibilă păstrarea sentimentului de iubire față de tata și de ură față de mama, fiecare dintre aceștia fiind văzuți ca buni sau răi în totalitate, menținând în acest fel necontaminată imaginea benefică a unuia dintre părinți, de care să se simtă protejată (Bettelheim, 2017).

Asemănător procesului de clivaj în care părintele este văzut ca fiind două persoane separate (unul frustrant și altul gratificant), se produce și divizarea imaginii de sine, astfel încât, la început, copilul se percepe pe sine ca fiind două persoane diferite, neputând înțelege existența stadiilor intermediare. Aspectele disparate ale unei singure personalități sunt întruchipate de două personaje în basm: fata babei și fata moșneagului. În cheia acestei simbolistici, fata vrednică, oprimată de mama vitregă și fata leneșă, care „se clocea de ședere”, protejată de mama vitregă, reprezintă de fapt două imagini ale aceleiași persoane, neintegrate într-o imagine de sine unică, cu trăsături complexe. Drept urmare, fata nu reușește să accepte faptul că se simte în același moment bună și harnică, rea și leneșă, deși ea chiar asta trăiește. Dificultatea de a percepe congruența unor manifestări diferite (hărnicia asociată cu un aspect pozitiv și lenea asociată cu un aspect negativ), afectează capacitatea de a pune împreună toate aspectele personalității, atât cele pozitive cât și cele negative, astfel că sentimentul sau reprezentarea este clivată, cu latura sa pozitivă atribuită interiorului, sinelui, și cu latura sa negativă atribuită

exteriorului, celuilalt. Înțelegerea acestei dualități necesită un travaliu de cunoaștere a experiențelor interne.

Dintr-o altă perspectivă, cele doua fiice – fata babei și fata moșneagului – simbolizează rivalitatea fraternă, animată de sentimente pozitive și sentimente negative, care sunt trăite într-o formă clivată, neintegrată. Gestionarea tendințelor negative ale Eului ia astfel forma clivajului, transformat prin proiecție într-o aventură a forțelor binelui împotriva forțelor răului. Relațiile fraterne sunt relații care definesc drumul în viață, frații devenind tovarăși de călătorie, la bine și la rău, într-o lume fără multe repere stabile. Conflictele dintre frați reprezintă substanța legăturii dintre aceștia, însă rivalitatea nu este singurul ingredient din relație; invidia, gelozia, idealizarea, rușinea, mângâierea, tandrețea, grija și sentimentul datoriei fac din imaginea fratelui un dușman aprig sau un companion prietenos. Atribuirea în mod exclusiv de calități fetei moșneagului și de defecte fetei babei, împărțirea aspectelor iubite și a celor urâte care împiedică percepția celuilalt ca întreg, conturează un nivel de dezvoltare afectivă în care ambivalența nu și-a făcut loc încă.

Basmul își continuă firul alb-negru narativ cu relatarea tensiunilor dintre babă și moșneag, provocate de prezența fetei moșneagului în casă:

Nu era ziuliță lăsată de Dumnezeu să nu se certe cu el, ca să-și gonească copila, și-i zicea: – Dacă nu-ți vei duce fata de aici, pâine și sare pe un taler cu tine nu mai mănânc. Bietul om se cam codea (Ispirescu, 2013).

Persecutarea fetei moșneagului de către babă ilustrează un sentiment de invidie al mamei, provocată de vrednicia fetei și de gelozie în raport cu iubirea tatălui pentru ea. Dorința oedipiană a fiicei pentru tată stârnește gelozia mamei (baba), determinând-o să își dorească dispariția fiicei („dacă

nu-ți vei duce fata de aici, pâine și sare pe un taler cu tine nu mai mănânc”). Părintele poate trăi și manifesta sentimente de invidie și gelozie într-un mod distructiv dacă nu reușește să se identifice cu copilul într-un mod pozitiv, pentru că doar așa se poate bucura de reușitele copilului ca și cum ar fi ale lui, iar, mai târziu, identificarea copilului cu părintele să se realizeze cu succes.

Dacă un copil nu-și poate permite să recunoască gelozia față de un părinte, de teamă că i-ar fi amenințată siguranța, el proiectează aceste sentimente asupra părintelui (Bettelheim, 2017). Gelozia fetei e astfel proiectată asupra mamei, care se transformă într-un rival și a cărei eliminare e dorită. Dorința de a scăpa de mamă naște însă o puternică vinovăție și, printr-o inversare menită să elimine acest sentiment, mama devine cea care încearcă să se debaraseze de copil.

Faptul că fata moșneagului ne este prezentată ca nefiind fiica babei („fiecare avea câte o fată”), ne duce cu gândul la lupta internă a fetei de a scăpa din existența triadică. Metaforic vorbind, esența misiunii tatălui este tăierea cordonului ombilical dintre mamă și copil. Iar acest lucru presupune încurajarea și dezvoltarea autonomiei copilului. Încă de la vârstă mică, copiii au nevoie de această libertate pentru a descoperi lumea și, implicit, pentru a se construi și a se descoperi pe sine.

Ca și în alte basme, figura paternă este portretizată ca neputincioasă sau indisponibilă. Tatăl (moșul) nu manifestă o poziție clară și fermă, nu o protejează („bietul om se tot codea”), aflându-se într-o stare totală de neputință față de nefericirea fetei. Vedem un tată pasiv, dominat de mamă, imagine ce pune în lumină lipsa protecției paterne în fața geloziei mamei dar și rolul important pe care îl joacă mama în apariția sentimentului de sine. Rolul tatălui pare astfel diminuat, punându-se accent pe relația dintre mamă și fată, care va trece prin diferite etape de-a lungul basmului.

Dară baba într-o noapte turnă apă pe vatră și stinse focul ce-l învălise fata unchiașului de cu seară. A doua zi, dis-de-dimineată, se scoală fata să facă focul, fiindcă tot pe ea cădea păcatele; dară foc nu mai găsi în vatră. Atunci, de frică să nu o ocărăscă mumă-sa cea vitregă, se urcă pe bordei, se uită în toate părțile, doară va vedea încotrova vreo zară de foc, ca să se ducă să ceară măcar un cărbune; dară nu se văzu nicăiri ceea ce căuta ea. Când, tocmai când era să se dea jos, zări spre răsărit abia licărind o mititică vâlvotaie; se coborî de pe acoperiș și o luă într-acolo. Se duse, se duse și la foc nu mai ajunse. (Ispirescu, 2013).

Pentru a face primii pași către statutul de individ matur, fata este îndemnată să privească spre „focul” din afară. Focul apare aici ca simbol al dorinței oedipiene care este stins, interzis de mamă. Ea este nevoită să caute „focul”, dorința, precum și sursa de satisfacere a acestor impulsuri arzătoare, în afara casei părintești. Totodată, „frica să nu o ocărăscă mumă-sa” reprezintă un simptom pentru vinovăția inconștientă a dorințelor instinctuale refulate care trezesc reacția culpabilizantă a Supraeului, a normelor sociale și educative însușite.

Încercând să pună ordine în haosul vieții sale interioare, fata nu doar că separă aspectele disparate și confuze ale trăirilor ei în categorii opuse, dar le și proiectează asupra unor personaje diferite. Proiecția este un proces psihic defensiv în care lumea internă, ideile, credințele despre originea evenimentelor sau sentimentele proprii pe care refuzăm să le recunoaștem în noi, sunt atribuite lumii exterioare, cu consecința alterării realității (Celani, 2009). Drept urmare, fata simte că mama vitregă a trimis-o după foc, nu că focul plecării era în ea și în acest fel se rezolvă ambivalența față de teama și

dorința de a se desprinde. Atribuirea în exterior a propriilor dorințe o protejează în fața sentimentului de necunoscut care o atrage dar o și sperie prin instabilitatea și lipsa ei de perspectivă, dezvăluind în același timp tendința ființei umane de a vedea în exterior realitatea psihică intimă. Cunoașterea resurselor defensive este necesară în gestionarea crizelor personale legate de conflictele umane, de despărțiri, de doliu, ele acționând ca anticorpi ai psihicului.

Atunci când conflictele oedipiene sunt reactivate în lumea internă a copilului adolescent, traiul în cadrul familiei devine intolerabil din cauza sentimentelor lui puternic ambivalente. Pentru a domoli acest zbucium interior, el fantasmază că este copilul unor părinți mai buni, cu care nu ar avea dificultăți și fuge de acasă în căutarea căminului ideal.

Plecarea de acasă a fetei moșului reprezintă o călătorie interioară pe un drum al devenirii, al descoperirii de sine. Auto-realizarea cere abandonarea casei, a împrejurimilor și necesitatea de a deveni ea însăși. Fata se desprinde de casă, dintr-o relație de dependență cu familia și se îndreaptă spre regiuni neexplorate ale sinelui, pe un tărâm necunoscut, un peisaj nefamiliar, populat de figuri și întâmplări ciudate, făcând față unor conflicte și pericole, simboluri ale luptelor și amenințărilor psihice.

Se duse, se duse și la foc nu mai ajunse; dară în drumul ei întâlnește o grădină părăginită, care o strigă zicându-i: – Fată mare, fată mare! vino de-mi curăță pomii ce mi-au mai rămas de omizi; și, când t-ei întoarce, ți-oi da poame coapte să mănânci. Se apucă fata de lucru numaidecât și cum isprăvi, îndată plecă. Mai încolo dete peste un puț, care îi strigă: – Fată mare, fată mare! vino de mă sleiește, că ți-oi da apă rece, să te răcorești când t-ei întoarce. Fata

slei puțul și plecă înainte. Merse ce merse și dete peste un cuptor, care-i strigă și acesta: – Fată mare, fată mare! vino de mă lipește și mă șterge de cenușe, și, când t-ei întoarce, îți voi da azimă caldă. Fata lipi și șterse cuptorul și-și căută de drum. (Ispirescu, 2013).

Basmul se avântă în evenimente fantastice care devin simboluri pentru înțelegerea lumii interioare a fetei, mentale și emoționale (Bettelheim, 2017). Grădina părăginită, puțul, cuptorul, exprimă aceeași experiență interioară și anume întâlnirea cu părți instinctuale. Îngrijirea grădinii părăginite, a puțului, a cuptorului, care ulterior au răsplătit-o pe fata moșneagului, reprezintă îngrijirea nevoilor primare, specifică funcției materne. Apa, hrana și îngrijirea corporală sunt simboluri ale nevoilor de bază ce se cer a fi îndeplinite pentru a face loc procesului de creștere, de evoluție psihică. Conținuturile inconștiente reprezentate de aceste simboluri sunt împărțite în aspecte opuse: grădina, care inițial era părăginită a dăruit ulterior poame coapte, cuptorul crăpat și prăfuit a dăruit azime calde, puțul părăsit și plin de noroi a dăruit apa limpede și rece. Drumul spre ambivalență este început pe măsură ce fata intră în contact cu familiarizarea noțiunilor de bine și rău. Ele devin pe parcursul basmului ajutoare în călătoria fetei spre maturizare, ceea ce simbolizează că omul nu poate înfăptui totul de unul singur (ieșirea din narcisismul primar), că are nevoie de ajutoare (de relație cu ceilalți), însă, pentru a le obține, trebuie să se supună unor cerințe sociale, controlului nevoilor instinctuale, conștiinței morale și să abandoneze plăcerea imediată în favoarea unei satisfacții ulterioare. Totodată, apare ideea de împărțășire și reciprocitate, expresie a relațiilor mature care sunt văzute ca relații de schimb.

*Mai merse nițel și dete peste o căscioară, și bătu la poartă.
– Cine e acolo? îi zise dinăuntru; dacă e om bun să intre,
dacă nu, să nu vie, căci am o cățelușe cu dinții de fier și cu
măselele de oțel, și-l face mici fărâmi. – Om bun, răspunse
fata. După ce intră, fiindu-i frică de mumă-sa vitregă să
nu o bată dacă se va întoarce acasă, pentru că întârziase,
întrebă dacă nu cumva are trebuință de o slujnică. Sânta
Vinerea, care locuia înăuntru și care primi pe fată, îi răspunse
că are trebuință de o asemenea fată; ea rămase acolo. Mai
întâi îi spuse că treaba ce are să facă dimineața este să dea
de mâncare puilor ce-i avea în curte, însă mâncarea să fie
nici caldă, nici rece; apoi să scuture și să deretice pân casă.
Iară maica Sânta Vinerea plecă la biserică. Fata făcu tot,
precum îi poruncise. (Ispirescu, 2013)*

Este reluat scenariul împărțirii imaginii obiectului parental în bun și rău, astfel că dacă la început sentimentele fetei față de cei doi părinți îi împărțeau pe aceștia în tatăl bun și mama rea, aici imaginea mamei este cli-vată în mama vitregă față de care se teme să nu fie bătută și Sfânta Vinerea, mama cea bună, care o primește în casa ei și o răsplătește cu generozitate și apreciere pentru efortul depus. Prin procesul de divizare a emoțiilor în elemente diferențiate și atribuirea acestora unor imagini materne separate, fata încearcă rezolvarea conflictului intern trăit. În acest fel, conflictul du-reros dintre iubirea pentru mama care gratifică și ura pentru mama care frustrează, este rezolvat prin împărțirea imaginii mamei în două personaje reprezentative pentru sentimentele opuse de iubire și respingere, Sfânta Vinerea și mama vitregă ("baba").

Atunci când mama vitregă se dovedește a fi amenințătoare, iar sentimentul de sine este unul fragil, o figură feminină protectoare, Sfânta Vinerea așteaptă pregătită să dea o mână de ajutor. Experiența fetei cu Sfânta Vinerea ia forma căutării mamei ideale, “sfinte”, expresie a ajutorului divin care, în gândirea magică infantilă, vine în compensarea neajunsurilor trăite. Sfânta Vinerea reprezintă partea binevoitoare din mama ostilă, imaginea mamei bune aflate în contradicție cu imaginea mamei rele, a babei. Cele două figuri feminine sunt manifestări diferite, neintegrate în imaginea mamei, într-o etapă premergătoare gestionării unor sentimente contradictorii în relație cu imaginea mamei, văzută ca un întreg. Dacă la mama vitregă munca fetei era tratată cu indiferență și ocară, în ciuda eforturilor, de data aceasta strădaniile ei sunt răsplătite cu mulțumire de Sfânta Vineri.

Când veni acasă, Sânta Vinerea întrebă de puii ei, carii erau balauri, șerpi, nevăstuici, ciuhurezi, șopârle, năpârci și gușteri, cum le-a dat mâncarea, și toți răspunseră că n-a fost băgat de seamă dacă a lipsit ea de acasă; așa de bine au fost căutați. Intră în casă maica Sânta Vineri și văzu toate lucrurile așezate la locul lor și rămase foarte mulțumită.
(Ispirescu, 2013)

Lumea internă inconștientă este prezentă în fiecare dintre noi, populată de personaje care simbolizează părți din sine diferite. Prin clivarea imaginii de sine în una bună și una rea, urmată de proiectarea imaginii rele în elemente externe, sunt create figuri ce pot fi în același timp urâte și temute. Astfel, balaurii, șerpii, nevăstuicile, ciuhurezii, șopârlele, năpârcile și gușterii reprezintă în mod simbolic părți din sine instinctuale, percepute ca fiind rele, periculoase. Prin identificarea cu imaginea bună a mamei, a Sfintei Vinerea,

fata devine astfel figura feminină pozitivă, maternă, care îngrijește de copiii înspăimântători, expresie a unei imagini de sine negative. Această experiență conturează imaginea unei mame bune, care e capabilă să îngrijească și să iubească copilul și în momentele în care este înspăimântător, dominat de impulsuri agresive, ostile, fără să îi fie respinse sentimentele și evitând să dea naștere formării unei imagini de sine defectuoase, în care copilul se simte el însuși respins, dacă trăiește sentimente negative.

Îngrijirea copilașilor, curățarea casei, gătitul mâncării în casa Sfintei Vineri, fac parte din procesul de identificare cu mama bună, necesar pentru ieșirea din conflictul oedipian, reparând astfel rana narcisică provocată de imposibilitatea realizării dorințelor oedipiene. Identificările oedipiene joacă un rol esențial în conturarea identității și în formarea personalității.

În copilăria timpurie, clivajul și proiecția reprezintă apărări folosite în mod predominant, menite să evite durerea psihică. Pe parcursul vieții, în urma unui proces de maturizare, sentimentele trăite anterior în mod separat, precum iubirea și ura, disperarea și speranța, bucuria și tristețea, acceptarea și respingerea, vor fi aduse în cele din urmă împreună, într-un întreg. Acest stadiu de integrare permite individului să facă față complexității realității interne și externe care declanșează, în mod inevitabil, sentimente dureroase de vinovăție, îngrijorare și tristețe. Totodată, aceste sentimente dau naștere unei dorințe de reparație pentru suferința provocată de ura și agresivitatea trăite în relație cu cel iubit (Celani, 2009).

Experiența fetei în casa Sfintei Vinerea are menirea de a desăvârși procesul de integrare a acestor sentimente contradictorii. Mâncarea pe care le-o dă copiilor Sf. Vinerea (lighioanelor), „nici caldă, nici rece”, cățelușa cu dinți de fier și măsele de oțel, simbol al instinctelor agresive, care o păzește pe Sfânta Vinerea, imaginea mamei bune, devin expresii ale integrării unor aspecte contradictorii.

Este repus în scenă conflictul interior al fetei în relație cu mama, o dramă maternă în care mama vitregă și spiritul feminin protector (Sfânta Vinerea) funcționează ca derivate fantastice ale divizării sinelui din copilăria timpurie. Fantasma mamei rele (baba) o păstrează intactă pe mama bună (Sfânta Vinerea) care o ajută să se întoarcă la tatăl său și o protejează față de sentimentul de vinovăție pe care îl trăiește în urma gândurilor și dorințelor agresive față de aceasta, vinovăție care contravine unei relații sigure, confortabile din punct de vedere emoțional cu mama. Așadar, înainte de a porni pe cont propriu pentru a funcționa independent, fata are nevoie să știe că există în lume ancore, baze sigure la care să apeleze, fără de care lumea ar fi un loc imprevizibil și nesigur.

Pe de alta parte, retragerea fizică, geografică, reprezentată de plecarea de acasă a fetei, poate avea și semnificația unei retrageri emoționale. La limita dintre adolescență și vârsta adultă, retragerea emoțională poate fi necesară pentru individ atunci când se află pe punctul de a părăsi căminul părintesc. Traversarea fazei de separare-individuare este dificilă în timp ce se păstrează legătura cu părinții, astfel că, în lipsa unor abilități de gestionare a acestei etape, adolescenții îi pot învinovăți pe părinți pentru greșeli chiar și presupuse, ori îi pot pedepsi prin recurgerea la gesturi extreme cum ar fi dispariția pe perioade lungi de timp. Aceste manifestări de distanțare față de părinți au ca scop afirmarea de sine, într-un efort de a-și dezvolta capacitatea de autodirecționare. Comportamentul lor este rezultatul unui conflict aproape continuu între impulsuri aflate în interacțiune.

Astfel că presiunile conflictuale ale fetei, parte din procesul de individuire, au luat forma distanțării de căminul părintesc, având nevoie să își privească figura maternă ca fiind rea, asupritoare, pentru a justifica nevoia de a pleca de lângă ea. În același timp, ea are nevoie să găsească în afara căminului o figură maternă bună, protectoare, binevoitoare, cu care să se

identifice, pentru că un grad de autonomie se dezvoltă în general doar în paralel cu încrederea în părinți, care să îi asigure o bază de siguranță de la care poate porni să exploreze.

Ceea ce putem înțelege din interacțiunea fetei cu Sfânta Vinerea, este că ființa omenească nu poate deveni adult matur, indiferent de vârsta cronologică, fără sprijinul, aprecierea, interesul și iubirea celor din jur, care îi conferă o bază de siguranță. Transferul nevoilor emoționale de pe umărul familiei și găsierea sprijinului necesar în afara acesteia, permite ca separarea fizică să se producă în mod firesc și fără pagube emoționale majore. Accesul la o figură maternă mai bună, care o acceptă așa cum este, îi oferă suportul necesar, o ajută să își formeze o viziune asupra relațiilor bazate pe realitate, privind lucrurile bune și rele care fuzionează într-o identitate mai puternică, realistă și încrezătoare în sine.

Dorul de casă al fetei, „mi s-a făcut dor de părinți”, repune în scenă lupta interioară dintre siguranța pe care o conferă familiarul și dorința schimbării, conflictul dintre dorința de separare, de autonomie (plecarea de acasă – necunoscutul, explorarea) și teama de a se desprinde, care produce anxietate într-un moment în care fata se simte singură și dependentă.

Un rol important în manifestarea acestui sentiment de dor îl joacă două principii psihologice: separarea-individuarea (Mahler, 1975) și constanța obiectului (Kernberg, 1980), poli opuși ai axei de apropiere și îndepărtare, pe care oamenii o parcurg de-a lungul vieții lor. Natura dinamică a relațiilor umane este mereu animată de o tendință fie către apropiere, fie către îndepărtare. Procesul de separare și individuare reprezintă imboldul merit să stimuleze independența și încrederea în forțele proprii în drumul spre dezvoltarea sentimentului de sine, uneori cu prețul respingerii complete a influenței membrilor familiei biologice. Concomitent, în virtutea principiului constanței obiectului, se manifestă invariabil o nevoie de a menține

legături stabile și plăcute cu cei apropiați și de a ne bucura de reasigurările gratificante ale celor cunoscuți. Se dezvoltă astfel o capacitate de a trece cu vederea suferințele trecute pentru a relua contactul cu cei apropiați, întrucât pierderea legăturii intime e resimțită ca o pierdere a unei părți din sine. Decurge de aici ideea că fluctuațiile din cadrul relațiilor de atașament pe axa de apropiere și îndepărtare, așa cum este relația părinte-copil, sunt inerente parcursului întregii existențe.

Plecarea de acasă și dorința fetei de a se întoarce în sânul familiei arată că nu putem scăpa de impactul pe care părinții îl au asupra noastră și nici de sentimentele trăite față de ei. Doar prin confruntarea cu propriile conflicte interioare, proiectate în primă fază pe părinți și de care încercăm să ne îndepărtăm, poate fi câștigată adevărata independență.

Înainte de a pleca din casa Sfintei Vinerea, fetei i se propune să își aleagă un lucru pe care să îl ia cu ea.

Se așezară și îndată văzu curgând apa de care-i spusese, și pe dânsa veni niște lăzi și tronuri prea frumoase. Fata se gândi că, dacă va lua o ladă d-ale frumoasele, slujba ei nu făcea atâta, și mai așteptă până mai văzu că venea o cutie mică și necioplită; atunci ea zise: – Maică Sântă Vinere, iată că mi-am ales lucru pe cât face slujba mea. – Ia-l, fata mea, dacă n-ai voit să-ți alegi altceva mai frumos, și du-te cu Dumnezeu (Ispirescu, 2013).

Bogățiile din cutia mică, necioplită, reprezintă un simbol al distincției dintre realitatea lumii externe și realitatea internă, psihică, dintre conștient și inconștient, ceea ce se vede și ceea ce nu se vede, ceea ce e în afară și ceea ce e înăuntru. Testarea realității presupune capacitatea de a diferenția sinele

de non-sine, intrapsihicul de percepțiile externe, care asigură obținerea unor satisfacții realiste („iată că mi-am ales un lucru pe cât face slujba mea”).

Lada ne poate duce cu gândul și la o sarcină, indiciu al maturizării fizice și psihice. Fata renunță la poziția infantilă a dependenței de alții și reconciliază experiențele conflictuale oedipiene prin identificarea cu mama bună, Sfânta Vinerea și îi dăruiește tatălui, în rol de figură masculină, lada cu bogății, ca o anticipare a maternității. După dificultățile perioadei de tranziție, ea accede la o condiție superioară – maturizarea psihică- la o existență bogată emoțional.

Ajunsă acasă și desfăcând lada primită de la Sfânta Vinerea, „baba și fiică-sa pizmuia pe fata moșului; iară lui îi creștea inima de bucurie”, în fața bogățiilor ce ieșiseră din ea. „Baba trimise și ea pe fie-sa, să facă ce făcuse fata unchiașului”. (Ispirescu, 2013).

Experiența invidiei apare în această scenă sub forma pizmuirii fetei moșului de către babă, sentiment ce trezește dorința aprinsă de a obține și ea ce a obținut fata moșului și astfel, o îndeamnă pe fata babei să pornească pe același drum. Invidia, ca sentiment inerent existenței umane și interacțiunilor cu cei din jur, are la bază nevoia de comparație, element hotărâtor în formarea imaginii de sine, a individualității. Calitatea invidiei depinde de gradul de consolidare a sentimentului propriei valori și de sentimentul identității. Cu cât individul e mai autonom și mai conștient de propria valoare, cu atât el poate avea o relație sănătoasă cu invidia care apare (Kast, 2016). Astfel, sentimentul inconștient de identitate nedefinită și neacceptare de sine este proiectat pe imaginea negativă a mamei din basm, baba, care își dorește și ea ce a obținut fata moșneagului, așa cum aceasta din urmă își dorește de la mama ceea ce aceasta are deja.

După descrierea călătoriei fetei moșneagului, urmează relatarea călătoriei fetei babei. Călătoria fetei babei, în comparație cu cea a fetei moșneagului, se

desfășoară în linia derulării elementelor opuse, contradictorii, continuând demersul fetei în achiziționarea ambivalenței în propria dinamică psihică. Vom avea două estimări diferite, chiar divergente ale acelorași situații. Însă în conținutul latent, reprezentat de înțelesul ascuns, inconștient, logica e diferită. Evenimentele diferite, respectiv cele două călătorii, sunt legate între ele prin asocierea lor cu aceeași experiență interioară. Ceea ce pare a fi o secvență cauzală a unor secvențe externe, reprezintă de fapt o conexiune a experiențelor legate una de alta prin asocierea lor cu niște trăiri interioare. Drept urmare, călătoria fetei babei pe același drum parcurs de fata moșului reprezintă, în logica conținutului latent, drumul parcurs de fată din postura imaginii negative, neacceptate și clivate de imaginea de sine bună, cea a fetei moșneagului.

Deseori, proiecția însoțește clivajul și implică localizarea sentimentelor proprii în cei din jur. Astfel, fata atribuie lena, autosuficiența și eșecul, imaginii surorii vitrege, fetei babei. Așa cum mama devine divizată în două personaje reprezentative pentru sentimentele opuse, tot astfel, fata externalizează și proiectează asupra surorii toate aspectele negative pe care le respinge ca fiind ale ei. Când tensiunile interne devin prea copleșitoare, singura modalitate de a le controla este să le atribuie în exterior.

Cele două experiențe aflate parcă în oglindă ilustrează trecerea de la narcisismul primar (fata babei) la experiența de relaționare matură bazată pe împărtășire și reciprocitate (fata moșneagului) în drumul spre maturizarea psihică.

În primii ani de viață, starea copilului este una de narcisism, în sensul în care realitatea externă, persoanele și lucrurile au înțeles pentru el doar în măsura în care îi satisfac sau îi frustrează nevoile și starea interioară. Experiența de a fi iubit este una pasivă: sunt iubit pentru ceea ce sunt, sunt iubit pentru că exist (Fromm, 2016). Fata babei, simbol al raportării egocentrice

la realitatea externă, urmărește satisfacerea propriilor nevoi și dorințe fără să fie dispusă să ofere ceva în schimb celor întâlniți în drumul ei.

Se duse, se duse și fata babei, și ajunse la grădina care o chemă și pe dânsa ca să o curețe; dar ea răspunse:– Da' ce! nebună sunt eu să-mi zgârii mâinile prin tine? O lăasă și porni mai departe, sosi până la puț, și dacă o chemă puțul, ea îi răspunse și lui:– Da' ce! am mâncat laur ca să mă ostenesc eu cu tine până să te sleiesc? Și plecă mai departe și se duse până ce dete și peste cuptor, care o strigă ca și pe fata unchiașului; ea îi zise și lui:– Da! ce-am văzut să-mi murdăresc mânușițele și să mă vâr pân tine?" Lăsată să îngrijească gospodăria Sfintei Vinerea, "toate lighioanele, cu găturile întinse, se plânseră că li s-au opărit gâtlejurile; intră în casă și văzu o arababură de nu-i mai da nimeni de căpătâi", iar la momentul plecării, "se repezi de luă de pe gârlă lada cea mai mare și mai frumoasă ce văzu. (Ispirescu, 2013)

Ulterior, ideea de iubire suferă o transformare, trecând de la starea de a fi iubit la acțiunea de a iubi: Sunt iubit pentru că iubesc. El își depășește egocentrismul, cealaltă persoană nemaifiind doar un scop prin care își atinge propriile mijloace. Învăță pas cu pas că și alte persoane au drepturi și nevoi proprii, diferite de ale lui. În acest stadiu al dezvoltării apare sentimentul că poți produce iubire realizând o activitate (Fromm, 2016).

Fata moșneagului îngrijește personajele întâlnite în drumul ei: a curățat pomii de omizi, puțul și cuptorul, „nu s-a înfricoșat când copilașii sfintei Vinerea s-au dovedit a fi niște balauri și lighioane”. Mai apoi, pe drumul de

întoarcere, „întorcându-se pe la cuptor, căpătă o azimă caldă, și trecând pe la puț, bău apă rece de se răcori; iară când ajunse la grădină, mîncă poame coapte” (Ispirescu, 2013).

O dezvoltare sănătoasă permite copilului ca, până la adolescență, să poată echilibra satisfacerea propriilor nevoi cu ajutorul acordat celorlalți ca și ei să și le satisfacă pe ale lor. El învață împărtășirea și reciprocitatea, sarcină de dezvoltare esențială pentru a menține intimitatea vie în relațiile sale. Nu putem deveni adulți maturi, indiferent de vârsta cronologică, fără suportul și iubirea celor din jur, iar prin iubire înțelegem apreciere, plăcere, sprijin și interes față de ceilalți.

Moartea mamei vitrege și a fiicei corespunde unui travaliu de doliu, o renunțare la realizarea impulsurilor inconștiente „cum rămase singurele, deschise lada; dar ce ieși d-acolo? balauri, șerpi, și câte lighioni toate, cărora le arsesse gâtleurile când le dase de mâncare; și îndată le sfâșiară și le mâncară” (Ispirescu, 2013). Mama vitregă și fiica sa - părți din sine negative, au fost omorâte, domolite și astfel, în urma doliului făcut, este realizată ambivalența. Pentru ca viața matură să poată începe, aspectele malefice și distructive ale personalității trebuie controlate.

Fundamentul sănătății mintale și maturizarea vin din trecerea de la atașamentul centrat pe mamă către acela centrat pe tată și din sinteza lor finală. Căsătoria fetei moșului „cu un flăcău din cei mai frumoși ai satului” care „o ceru de la tatăl său”, marchează începutul vieții de adult. Fata reușește să transfere atașamentul oedipian asupra unui partener non-oedipian, având binecuvântarea tatălui. Maturizarea psihică necesită o rezolvare pozitivă a conflictului oedipian prin transferul dragostei pentru tata către un partener potrivit, sub protecția binevoitoare a tatălui care aprobă maturizarea deplină a fiicei sale (Bettelheim, 2017).

Atingerea maturității fizice nu înseamnă implicit că individul este pregătit emoțional și mental să facă față unei vieți de adult, reprezentată de căsătorie. Înainte de momentul integrării conflictelor, de formarea unei noi personalități, este necesară o perioadă de maturizare, un travaliu psihic al experiențelor de dezvoltare. Doar astfel poate fi pregătit pentru un partener și pentru o relație în care să fie capabil de intimitate.

Până la final, basmul devine un tărâm de fantasma în care dorințele se împlinesc, un cumul de aspecte intime neacceptabile generatoare de anxietate, de persoane temute ori situații de neînțeles. Când dorințele fetei sunt întruchipate de Sfânta Vinerea, furia geloziei de babă, intențiile distructive de balauri și lighioane, toate temerile de cățelușă cu colți de oțel, atunci fata devine capabilă să își pună în ordine tendințele contradictorii. Înțelegerea reprezentărilor simbolice ajută la reconcilierea experiențelor conflictuale, la clarificarea sentimentelor complexe și ambivalente astfel încât acestea să se așeze în lumea internă și să își găsească propriul loc.

După plecarea din casa părintească și abandonarea împrejurimilor, urmată de confruntarea cu pericolele psihologice în drumul devenirii de sine, fata își va găsi adevăratul cămin în propria lume interioară, dobândind identitate personală prin cunoașterea propriei minți.

BIBLIOGRAFIE

- Bettelheim, B. (2017), *Psihanaliza basmelor*, Editura Univers, București
- Celani, D. P. (2009), *Plecarea de acasă. Cum să te eliberezi de trecut*, Editura Trei, București,
- Fromm, E. (2016), *Arta de a iubi*, Editura Trei, București
- Ispirescu, P. (2013), *Basme*, Editura Tedit Fzh, București.

Kast, V. (2016), *Depășirea de sine. Invidia și gelozia ca șanse pentru dezvoltarea personală.*, Ed. Trei, București

Kernberg, O. F. (1980), *Internal World and External Reality: Object Relations Theory Applied.* Lanham, MD: Jason Aronson.

Mahler, M. (1975), *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation.* New York: Basic Books.